

**УКРАЇНСЬКИЙ ДЕРЖАВНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
ЗАЛІЗНИЧНОГО ТРАНСПОРТУ**

НАВЧАЛЬНО-НАУКОВИЙ ЦЕНТР ГУМАНІТАРНОЇ ОСВІТИ

Кафедра іноземних мов

В. Ф. Антонова

**СВІТОВА ЛІТЕРАТУРА ЯК СТРАТЕГІЯ МИСТЕЦЬКОГО
РОЗВИТКУ НАЦІОНАЛЬНИХ ЛІТЕРАТУР**

Конспект лекцій

Харків – 2024

Антонова В. Ф. Світова література як стратегія мистецького розвитку національних літератур: Конспект лекцій із дисципліни «Світова література та українська література: тексти й контексти». – Харків: УкрДУЗТ, 2024. – 61 с.

Конспект лекцій із навчальної дисципліни «Світова література та українська література: тексти й контексти» призначений для введення до навчального процесу системи теоретичних понять як у теоретичному, так і історико-культурному аспекті; формування уявлень здобувачів про літературу як метатекст культури; ознайомлення з актуальними стратегіями аналізу літературного твору. Рекомендується для здобувачів вищої освіти другого (магістерського) рівня.

Конспект лекцій розглянуто і рекомендовано до друку на засіданні кафедри іноземних мов 31 жовтня 2024 р., протокол № 3.

Рецензент

доц. О. М. Кравець (ХНУ ім. В. Н. Каразіна)

ЗМІСТ

Вступ.....	4
Лекція 1. Жанри і стилі як константи літературного процесу. Жанри і стилі в контексті національної літератури.....	8
Лекція 2. Роди і жанри літератури. Трактування поняття «жанр» у літературознавстві.....	12
Лекція 3. Жанрові системи та їхня змінність у різні літературні епохи, жанри античної та середньовічної літератур.....	16
Лекція 4. Жанрові системи Відродження та класицизму.....	19
Лекція 5. Жанрові системи XVII-XVIII століть (бароко, просвітництво).....	23
Лекція 6. Жанрова система романтизму.....	27
Лекція 7. Жанрова система реалізму XIX століття	30
Лекція 8. Теорія та історія роману. Роман у літературі XIX століття	33
Теми рефератів і доповідей.....	36
Тестові запитання.....	40
Список літератури.....	46
Глосарій	49
Словник філологів.....	59

ВСТУП

Програма вивчення навчальної дисципліни «Світова й українська література: тексти й контексти» складена відповідно до підготовки освітньо-професійного рівня магістр спеціальності 035 «Філологія».

Предметом вивчення навчальної дисципліни є особливості світової та української художньої літератури як словесного виду мистецтва і їхнє місце в культурній парадигмі сучасної літератури, розкриття національної своєрідності, яка забезпечує поліфонію і багатство світової культури, визначення симбіозу в літературі цих двох начал – загальнолюдського і самобутньо-національного.

Об'єктом вивчення в курсі «Світова література та українська література: тексти й контексти» є феномен літератури не тільки як виду мистецтва, але і метатексту культури. Літературні тексти і творчість окремих митців, що вивчають у курсі, репрезентують розвиток світової літератури від першоджерел до сучасності, віддзеркалюючи розвиток світової культури взагалі, сприяють формуванню уявлення про літературу як єдиного відкритого процесу, долученню до світової літератури через призму діалогу культур. Сфера взаємозв'язків української та світової літератур реалізується на таких рівнях, як вплив світових митців на українську літературу, українська тема у творчості світових письменників, спільність тем, образів, сюжетів, відносин українських і зарубіжних письменників.

На вивчення навчальної дисципліни «Світова й українська література: тексти й контексти» у першій змістовій частині відведено 90 годин (три кредити ECTS): лекції за семестрами – 15 годин, практичні заняття за семестрами – 15 годин, самостійна робота за семестрами – 60 годин. Форма підсумкового контролю успішності навчання – іспит.

Тематичний план

Змістовий модуль 1

Специфіка розвитку жанрів і стилів у різних національних літературах

Лекція 1. Жанри і стилі як константи літературного процесу. Жанри і стилі в контексті національної літератури

1.1 Предмет і завдання курсу. Методологічні засади вивчення жанрів і стилів у літературі. Сучасні підходи до тлумачення літературних жанрів і стилів.

1.2 Загальні ознаки літературного процесу. Роль жанрів і стилів у літературному процесі. Жанрові і стильові структури як невід'ємні елементи культури.

1.3 Особливості жанрових і стильових структур. Поняття «жанрового змісту» і «стильового змісту».

1.4 Жанри і стилі, національні літератури; зміни і трансформації жанрів і стилів у національних літературах.

Лекція 2. Роди і жанри літератури. Трактування поняття «жанр» у літературознавстві

2.1 Генерика. Особливості генології як галузі літературознавства.

2.2 Роди літератури. Роди і жанри. Жанр і жанрові різновиди, їх трактування у сучасному літературознавстві.

2.3 Походження і родові ознаки епосу. Система епічних жанрів.

2.4 Походження і родові ознаки лірики. Особливості класифікації ліричних жанрів.

2.5 Походження і родові ознаки драми. Система драматичних жанрів.

2.6 Міжродова дифузія.

Лекція 3. Жанрові системи та їхня змінність у різні літературні епохи, жанри античної та середньовічної літератур

3.1 Жанрова система.

3.2 Варіативність жанрів і жанрових систем у різні епохи та різних художніх течіях.

3.3 Ієрархічність жанрових систем, місце жанрів-домінантів у них.

3.4 Домінування «поетики слова» над «поетикою жанру» у добу античності та Середньовіччя.

3.5 Жанри доби Античності.

3.6 Особливості жанрової системи Середньовіччя.

Лекція 4. Жанрові системи Відродження та класицизму

4.1 Виникнення жанрової системи в добу Відродження. Поєднання класичних, середньовічних і ренесансних елементів у жанровій системі в добу Відродження.

4.2 Класицизм і його жанрова система. Теоретичний трактат Н. Буало «Мистецтво поетичне», теоретичні засади ознак класицистичних жанрів.

Змістовий модуль 2

Динаміка розвитку жанрової системи у світовій літературі

Лекція 5. Жанрові системи XVII-XVIII століть (бароко, просвітництво)

5.1 Особливості бароко як доби і художнього напрямку. Жанрова система бароко.

5.2 Основні художні тенденції Просвітництва. Актуалізація просвітницьких ідей та естетико-теоретичної думки в епоху Просвітництва.

Лекція 6. Жанрова система романтизму

6.1 Визначальні ознаки романтичного світосприймання.

6.2 Зміна жанрової системи в епоху романтизму.

6.3 Домінантна роль лірики в романтичній літературі. Особливості ліричних жанрів.

6.4 Розвиток синтетичних жанрів (поема та її різновиди, романні форми, повість-казка та ін.).

6.5 Використання жанрів народної традиції у творчості романтиків.

6.6 Національні варіанти романтизму та їхня жанрова особливість. Модифікації жанрів письменниками-романтиками.

Лекція 7. Жанрова система реалізму XIX століття

7.1 Реалізм та історія його виникнення. Переорієнтація мистецтва, особливості жанрової перебудови.

7.2 Різні трактування реалізму в науці. Особливості реалізму як типу художньої творчості.

7.3 Жанрова система реалізму XIX століття. Зрушення жанрових норм. Превалювання прозових жанрів: роман, повість, оповідання, нарис.

7.4 Національні варіанти реалізму в європейській літературі, особливі риси їхніх жанрових систем.

Лекція 8. Теорія та історія роману. Роман у літературі XIX століття

8.1 Різні тлумачення поняття «роман» у літературознавстві. Romance і novel.

8.2 Етапи розвитку роману.

8.3 Пізньоантичний, середньовічний роман, їхні типологічні ознаки.

Лекція 1

Жанри і стилі як константи літературного процесу. Жанри і стилі в контексті національної літератури

План

1.1 Предмет і завдання курсу. Методологічні засади вивчення жанрів і стилів у літературі. Сучасні підходи до тлумачення літературних жанрів і стилів.

1.2 Загальні ознаки літературного процесу. Роль жанрів і стилів у літературному процесі. Жанрові і стильові структури як невід'ємні елементи культури.

1.3 Особливості жанрових і стильових структур. Поняття «жанрового змісту» і «стильового змісту».

1.4 Жанри і стилі, національні літератури; зміни і трансформації жанрів і стилів у національних літературах.

Методологічними засадами вивчення жанрів і стилів у літературі є роботи літературознавців, філософів, письменників, критиків, що стосуються питань жанрів і стилів: Арістотеля, Платона, Н. Буало, Г. Гегеля, Г. Лессінга, Й. В. Гете, Ф. Шиллера, Ф. Шеллінга, І. Франка, О. Потебні, Д. Наливайка та ін.

Сьогодні літературознавець вивчає різні явища: генезис художнього твору, структуру твору (виявлення складових і їхніх значень), філософський зміст, функціонування твору в громадській сфері, місце твору в історії літератури і культури і т. д.

Одне з основних завдань літературознавця — визначити значення художніх образів, створених письменниками, що неможливо без вивчення загальних закономірностей літературного мистецтва, епохи створення твору, світогляду автора, структурних зв'язків елементів тексту, інтертекстуальних зв'язків.

Традиційно досліджують жанри і стилі в їхньому історичному розвитку, контексті літературного процесу різних епох. Історія вивчення родів, жанрів і стилів літератури починається ще з античності.

Арістотель розширив поняття *мімесису* (наслідування). Він відзначив три його аспекти: чим, що і як наслідувати (відповідно – засоби, предмети і способи наслідування). Отже, Арістотель пропонував взяти до уваги три моменти — «різні зображувальні засоби», «різні предмети» і «спосіб зображування».

У Середньовіччі поділ літератури на роди майже не викликав інтересу.

Звернення до поглядів Платона та Арістотеля мало місце в добу Відродження. Зокрема, у трактаті А. С. Мінтуріно «De Poeta» (1559) словесне мистецтво розглядали як епос, меліку (тобто лірику) і сценічну поезію (тобто драму).

У XVII столітті, добу класицизму, теоретиком літератури був Н. Буало. У своєму трактаті «Поетичне мистецтво» він розглядав теорію родів і жанрів у рецепції раціоналізму. Він вважав, що кожен літературний твір складається з незмінних формальних ознак.

У добу Просвітництва ідеї мислителів античності знайшли відбиток у працях Г. Е. Лессінга та Д. Дідро. Зокрема, Д. Дідро в роботах «Прекрасне», «Парадокс про актора», «Про драматичну поезію», «Побічний син» був проти догматичних постулатів естетики класицизму. Він роздумував про нові жанри драми — «серйозну драму» і «серйозну комедію». Жанр драми вперше виборов право на власне існування.

У XIX столітті виник традиційний поділ літератури на роди та жанри як типи художнього змісту. А. Шлегель, розділяючи епос і драму, акцентував на духовній суті, а не формальних рисах цих родів.

Ф. Шеллінг, не беручи до уваги формальні ознаки, пов'язані зі специфікою словесного мистецтва, проводив наукові дослідження щодо

родо-жанрових параметрів літератури у сфері філософії. Роди літератури в його трактуванні — це філософсько-естетичні субстанції, яким властиве універсально-художнє значення.

А. Ткаченко у «Мистецтві слова. Вступ до літературознавства» виділяє *дві складові літературного процесу*:

а) фактографія історії літератури (публікації, видання, літературна критика, читацьке сприйняття, епістолярій);

б) еволюція літературних родів і видів, художніх засобів (історична поетика) [25, с. 412].

Отже, жанри і стилі займають важливе місце в літературному процесі. Вони яскраво відображують усі згадані вище ознаки літературного процесу.

Жанри і стилі – *константи розвитку літератури*, існують тривалий проміжок часу.

Історія жанрів і стилів тісно переплетена з історичним розвитком літератури, на певних етапах активуються ті чи інші жанри або стилі (наприклад у добу романтизму дуже популярна поема, балада, літературна казка, а в добу реалізму актуалізуються повість і роман).

Жанрова матриця – генетично зумовлений комплекс найбільш усталених ознак, що залишаються незмінними впродовж усього історичного життя жанру.

За різних трансформацій жанру матриця залишається відносно сталою величиною (наприклад, як би не змінювався жанр роману, визначальним для нього є відображення приватного життя людини в її зв'язках із середовищем протягом великого проміжку часу, це так званий епос приватного життя з широким сюжетом, складною композиційною будовою).

Завдання для самостійної роботи

1 Визначте теоретичну наповненість категорій «жанр» і «стиль», а також пов'язаних із ними понять («жанровий зміст», «стильовий зміст», «жанрова домінанта», «жанрова система», «пам'ять жанру», «жанрово-видова ієрархія», «жанрова типологія», «жанрова дифузія», «стильова домінанта» та ін.), визначте дискусійність їх трактування в науковій літературі, сучасні погляди на них.

2 З'ясуйте зв'язок жанрів і стилів із родовим поділом літератури, дослідіть систему ліричних, епічних і драматичних видів і жанрів, а також міжродові утворення.

3 Розгляньте розвиток жанрових систем і стилів у межах різних літературних епох, напрямів, течій (від часів античності до сучасності), продемонструйте змінність жанрів і стилів, їхній історичний характер, поступальний розвиток, зв'язок з історією літератури та культури.

4 Визначте внесок окремих митців у розвиток літературних жанрів і стилів.

5 Розгляньте специфіку розвитку жанрів і стилів у різних національних літературах.

6 Визначте загальні стильові константи античності (як типу творчості).

7 Визначте загальні стильові константи відродження (як типу творчості).

8 Визначте загальні стильові константи просвітництва (як типу творчості).

9 Визначте загальні стильові константи романтизму (як типу творчості).

10 Визначте загальні стильові константи реалізму (як типу творчості).

11 З'ясуйте значення термінів «інваріант», «варіант», «варіативність», «колективність», «трансформація», «традиційність».

12 Визначте нерівномірність розвитку жанрів і стилів у літературному розвитку літератур різних народів.

13 З'ясуйте розвиток жанрів і стилів в англійській літературі.

14 З'ясуйте розвиток жанрів і стилів у німецькій літературі.

15 З'ясуйте розвиток жанрів і стилів у французькій літературі.

Лекція 2

Роди і жанри літератури. Тракткування поняття «жанр» у літературознавстві

План

2.1 Генерика. Особливості генології як галузі літературознавства.

2.2 Роди літератури. Роди і жанри. Жанр і жанрові різновиди, їх трактування у сучасному літературознавстві.

2.3 Походження і родові ознаки епосу. Система епічних жанрів.

2.4 Походження і родові ознаки лірики. Особливості класифікації ліричних жанрів.

2.5 Походження і родові ознаки драми. Система драматичних жанрів.

2.6 Міжродова дифузія.

Виокремлюють два терміни – генерика і генологія.

Генерика (або жанристика) є системою родів, видів, жанрових різновидів літератури.

Генологія (або жанрологія) – це розділ теорії літератури та загальної поетики, що розглядає жанрово-родову систему літератури.

Жанрова система являє собою сукупність різноманітних жанрів (епічних, ліричних, драматичних), які існують у межах однієї епохи, зумовлені нею і мають між собою розвинуті зв'язки. Своя система жанрів була в античності, Середні віки, є вона і в сучасній літературі. Система жанрів постійно розвивається: одні жанри історично і художньо вичерпуються і поступаються іншим, деякі зазнають модифікації, а синкретичні (наприклад літописи) розпадаються на декілька.

Літературний жанр визначено як тип художньої структури, який має історично стійкі зміст і форму, що виявляються в низці творів. Конститутивними ознаками жанру є типологічність, структурність, змістовність, формальність, здатність бути класифікаційною функцією. Жанр є однією з констант у розвитку літератури. У жанрі поєднано загальне та індивідуальне, старе і нове, стійке і мінливе. Жанри здатні до відтворення в літературному процесі на його різних етапах. Літературні жанри не є застиглими субстанціями, вони живуть своїм життям і тяжіють до постійного оновлення, проте оновлення можливе перш за все на основі стійких ознак, що історично склалися й утворюють матрицю жанру.

Кожен літературний твір оригінальний і неповторний, але тим не менш можливо визначити загальні, повторювані в змісті і формі літературних творів властивості, ознаки і на цій підставі класифікувати літературні твори. З IV століття до нашої ери зберігається в європейській літературі традиція поділу літературних творів на три відносно великі групи або роди: епічний, ліричний, драматичний.

В епічних творах художньо інтерпретують події, тобто історію, випадок. Причому подія ця постає як предмет авторського оповідання про нього, отже, мовну структуру епічних творів визначає саме авторська розповідь.

Лірика як літературний рід являє собою художньо освоєний душевний стан, переживання з акцентом на вираження почуттів, думок, а не зображення подій.

Ліричний твір зазвичай являє собою внутрішній монолог автора, у якому оцінюють його життя, почуття. Іноді автора замінює вигаданий образ ліричного героя.

Ліричний герой – це самостійний художній образ, дещо відмінний від автора зі своїми особливостями.

Види і жанри лірики: а) тематична (пейзажна / урбаністична; інтимна / соціальна; мітопоетична / культуральна та ін.); б) тональна (мінорна / мажорна; героїчна / комічна; драматична / ідилічна та ін.).

Драма художньо освоює дію. Дію вважають частиною події, її найбільш напруженою, динамічною частиною, тому драматичні твори завжди сюжетні, і сюжети їхні розвиваються напружено.

Між трьома родами нема значних відмінностей і меж. Можливе існування творів, у змісті і формі яких помітні ознаки всіх трьох родів. Вони складають змішаний ліро-епічний літературний рід. До жанрів цього роду належать поема, балада, байка, дума.

До жанрів лірики належать віршовані твори малого розміру з чіткою структурою, структурно-певні, без різко виражених структурних ознак. Жанри лірики розрізняються за тим, які настрої і почуття виражені у вірші.

Жанри епосу – це прозові розповідні жанри, твори оповідної прози (епопея, роман, повість, оповідання, новела, нарис, казка, міф).

Роман – складний за побудовою і великий за обсягом епічний прозовий (віршовий) твір, у якому охоплюють життєві події певної епохи та багатогранно змальовано персонажі, кількість яких часто значна.

«Класифікацію підвидів проводять то за змістовою ознакою (історичний роман, роман жахів тощо), то за композиційною чи версифікаційною особливістю (роман-парабола, сонет, рондо), то за сукупністю ознак і особливостей (мадригал, хоку)» [16, с. 417].

Жанри драми — це трагедія, комедія, драма. Для драматичної літератури характерна пристосованість до сценічної інтерпретації.

До міжродових літературних жанрів відносять байку, баладу, притчу, поему (ліричну, драматичну).

Завдання для самостійної роботи

1 Жанрова система.

2 Родова структура епічного літературного твору, родовий зміст і родова поетика.

3 Поняття про епос, лірику і драму. Епічний тип події. Особливості епічного сюжету.

4 Проблема класифікації ліричних жанрів.

5 Драматичні жанри.

6 Особливості міжродових і міжжанрових утворень.

7 Генерика. Генологія як галузь літературознавства.

8 Погляди на «внутрішню форму» і «зовнішню форму» О. Потебні.
Жанр – елемент «внутрішньої форми» чи «зовнішньої форми»?

9 Жанр і жанрові різновиди, їх тлумачення в сучасній науці.

10 Загальне поняття про роди літератури. Роди й жанри. Жанр і жанрові різновиди, їх трактування в сучасній науці.

Лекція 3

Жанрові системи та їхня змінність у різні літературні епохи, жанри античної та середньовічної літератур

План

- 3.1 Жанрова система.
- 3.2 Варіативність жанрів і жанрових систем у різні епохи та різних художніх течіях.
- 3.3 Ієрархічність жанрових систем, місце жанрів-домінантів у них.
- 3.4 Домінування «поетики слова» над «поетикою жанру» у добу античності та Середньовіччя.
- 3.5 Жанри доби Античності.
- 3.6 Особливості жанрової системи Середньовіччя.

Жанрова система (або система жанрів) складається зі стійкої єдності жанрових форм.

Жанрова система – багатовекторне поняття, воно складається з різнопланових параметрів, кожний із яких може стати вирішальним у змісті та характері жанрової системи:

— форма зберігання, яка складається з системи фольклорних жанрів, системи літературних жанрів;

— суб'єкт жанрової системи, ядром якої є авторська жанрова система, жанрова система літературної школи, жанрова система національної літератури;

— спосіб утворення жанрів (система усних жанрів, система писемних жанрів);

— особливість жанрової модальності (наприклад система сатиричних жанрів, система клерикальних жанрів тощо);

— родові ознаки жанрів включає системи ліричних, епічних, драматичних жанрів;

— хронологічні межі (жанрові системи літературної епохи, напряму, течії) тощо.

Жанрову систему можна розглядати:

— у часовому аспекті (прошарок жанрів у певному проміжку часу, що мають спільні риси жанрового змісту, жанрових форм);

— історичному аспекті (долучає дослідження змінності жанрової системи чи жанрових систем в історичному розвитку);

— порівняльному аспекті (зіставлення різних жанрових систем, розглядаючи ті чи інші ознаки).

Параметри розвитку жанру:

— зміна дійсності як наслідок – зміна ставлення жанру до неї, зміна самого предмета жанру світовідчуття, світосприймання в ту чи іншу епоху;

— тип культури, культурне оточення;

— фольклор;

— міфологія;

— релігія;

— філософія;

— взаємодія жанрів;

— саморозвиток жанру, його властивість до внутрішнього оновлення;

— творче авторське новаторство;

— літературні тенденції, що активуються на різних етапах;

— різні види мистецтва тощо.

Жанрова система Античності: дидактичний епос, драма, прозові жанри – історіографія, красномовство і філософія, байка, побутова комедія, інтимна лірика, наукова проза, сатири, філософські трактати, історична поема.

Жанрова система Середньовіччя: героїчний епос, містерія, міраклі, мораліте, фарс, лицарський роман.

Завдання для самостійної роботи

- 1 Сформулюйте поняття «жанрова система».
- 2 Визначте змінність жанрів і жанрових систем у різних літературних епохах та в різних художніх напрямках.
- 3 Охарактеризуйте ієрархічність жанрових систем, жанри-домінанти в них.
- 4 Домінування «поетики слова» над «поетикою жанру» у добу античності.
- 5 Домінування «поетики слова» над «поетикою жанру» у Середньовіччі.
- 6 Відмінності структури класичних і середньовічних жанрів, що йдуть від різного відчуття і розуміння форми.
- 7 Система жанрів античної літератури.
- 8 Давньогрецька трагедія (поняття про літературний рід, жанр).
- 9 Давньогрецька комедія (поняття про літературний рід, жанр).
- 10 Система середньовічних жанрів.

Лекція 4

Жанрові системи Відродження та класицизму

План

4.1 Виникнення жанрової системи в добу Відродження. Поєднання класичних, середньовічних і ренесансних елементів у жанровій системі в добу Відродження.

4.2 Класицизм і його жанрова система. Теоретичний трактат Н. Буало «Мистецтво поетичне», теоретичні засади ознак класицистичних жанрів.

Відродження (Ренесанс) – це культурно-історична епоха середині XIV і XVI століття. Це широкий культурно-ідеологічний рух країн Європи, в основі якого лежить гуманізм.

Відродження починається у XIV столітті в Італії, а в другій половині XV-XVI століття розповсюдилося в Іспанії, Німеччині, Франції, Англії, західних і почасти південнослов'янських країнах (Польща, Чехія, Хорватія). У XIV - першій половині XV століття воно мало розвиток лише в Італії, а для Франції, Німеччини тощо цей період ще був Середньовіччям. У Німеччині розвиток Відродження – кінець XV і початок XVI століття (після 1530 року швидко згасає під впливом Реформації). У Франції Відродження швидко розвивається на межі XV-XVI століть і триває протягом всього XVI століття.

Особливість Відродження як культурно-естетичної епохи

Поєднання із середньовічною добою, особливо жанри античної доби поєднувалися з Відродженням, накладалися одне на одне і змішувалися в художній практиці (головне, що на основі їх взаємопроникнення відбувалося формування нової жанрово-стильової системи, яка стала основою нової європейської літератури).

Велику увагу приділяли не тільки античній традиції, але й іншим культурним ознакам Відродження, зокрема мистецтву Середньовіччя. Середньовічні й народно-поетичні традиції мали для Відродження таке саме значення, як і античність.

Особливості світосприйняття в епоху Відродження

У Середні віки актуалізувалася теоцентрична система світосприйняття (світ і людина повністю залежали від Бога; існувала вертикаль: верх і низ, бог і диявол, добро і зло і т. д.; горизонталі – земний реальний світ у його ідіахронічному розвитку і цінності – не було; усе було націлено вгору, тобто до Бога; при цьому людині відведена залежна роль). В епоху Відродження світосприйняття стає *антропоцентричним*.

Людина є найвищою цінністю і міра всіх речей, що є метою буття.

Людина – центр світу. Людський світ є самодостатнім, він може розвиватися, вдосконалюватися.

Жанрова система Відродження

Велику увагу приділяли *поезії*. Поетичні твори склалися на моральні й філософські теми, історичні, природознавчі, географічні, астрономічні тощо. Розвиток ліричної поезії заклав Ф. Петрарка, розквіту вона досягає в XVI столітті.

Поетичні жанри – елігії, епіграми (популярні в латинській поезії), оди, ідилії, сатири, послання та ін.

Ренесансна проза писана латинською мовою. До прози належала й історіографія і пов'язані з нею жанри (біографія тощо), література полемічна і публіцистична, а також красномовство та епістолографія.

Ораторські жанри – промови, декламації, діалоги – мали широкий тематичний діапазон, а також листи, трактати. До прози належить творчість Петрарки, Боккаччо, Еразма Роттердамського, Томаса Мора, Ульріха фон Гуттена та ін.

Драматичні жанри. Драма займала значне місце тільки на пізньому етапі Відродження. Її формування проходило виключно національними мовами. Митці доби Відродження заклали засади для створення драми за античними зразками. Відбувалося поєднання учено-гуманістичної драми і народної драматургії Середньовіччя.

Культурно-естетичне підґрунтя класицизму

Термін «класицизм» має походження від латинського *classicus*, що означає «зразковий». Класицисти орієнтувалися на твори античного мистецтва, водночас прагнули створювати «зразкове» мистецтво.

Естетичним підґрунтям класицизму є антична теорія поетики, а саме «Поетика» Арістотеля.

Філософська концепція класицизму

Філософською основою класицизму є раціоналізм (лат. *rationalis* – розумний), дослідження в теорії пізнання, за яким достовірні знання можуть бути отримані лише завдяки розуму або з понять. Раціоналісти підтримували віру в розум, у пріоритеті була розумова діяльність людини над іншими проявами її природи. Теоретиком класицизму вважають Н. Буало, автора «Поетичного мистецтва» (1674).

Основні принципи класицизму

Класицисти розповсюджували вічність ідеалу прекрасного та наслідувати традиції митців античності, встановлюючи загальні правила художньої творчості.

Класицистичні твори мають високий ступінь абстрактності, *узагальнення*. Це синтез думки, ідеї, логіки.

У літературі створена ієрархія жанрів, яка поділяє твори на певні жанри: високі (ода, епопея, трагедія, героїчна поема), середні (наукові твори, елегії, сатири), низькі (комедія, пісні, листи в прозі, епіграми).

Драматичні твори (трагедія, комедія) підтримують правило трьох єдностей — час, місце, дія. Події п'єси відбувалися протягом одного дня і в одному місці.

Головним конфліктом трагедій стає конфлікт між особистим почуттям і боргом перед державою. Герой класицистичного твору підкоряється державним інтересам, розуму, найвище для нього – обов'язок. Письменники цього часу відображали духовну красу, природі протиставляли духовне начало. Класицизм дидактичний створював образи естетично одноманітні. Найвідоміші представники цього мистецтва — Корнель, Расін, Мольєр.

Загальна характеристика жанрової системи класицизму

- жанри співвідносяться з класичним типом творчості;
- звернення до жанрової системи античності. Збереження жанрів античності в нову добу;
- нормативність жанрів;
- чітка жанрова регламентація, жанрові канони;
- раціоналістичність жанрів, що має місце на різних рівнях: у конфліктах, образній системі, композиції тощо;
- розподіл жанрів на високі, середні, низькі, збереження в них певних тем, образів, сюжетів, мовних особливостей;
- громадський, соціальний зміст жанрів;
- дидактичний характер жанрів. Жанри виховували справжнього громадянина, відображуючи етичні й естетичні ідеали епохи;
- жанри ілюстрували ідею гармонії й впорядкування життя.

Завдання для самостійної роботи

1 Загальна характеристика епохи XIV-XVIII століть як самостійної культурно-історичної та літературної епохи.

2 Аналіз художніх систем: відродження, класицизм, ренесансний реалізм.

3 Сучасна наукова оцінка літературного напрямку відродження.

4 Сучасна наукова оцінка літературного напрямку класицизму.

5 Основні особливості літератури Відродження.

6 Основні принципи естетики і поетики класицизму.

7 Буало і його роль у становленні класицизму.

8 Формування жанрової системи в добу Відродження.

9 Синкретичний характер Відродження (класичні, середньовічні й ренесансні елементи в ній).

10 Високі та низкі жанри класицизму.

Лекція 5

Жанрові системи XVII-XVIII століть (бароко, просвітництво)

План

5.1 Особливості бароко як доби і художнього напрямку. Жанрова система бароко.

5.2 Основні художні тенденції Просвітництва. Актуалізація просвітницьких ідей та естетико-теоретичної думки в епоху Просвітництва.

Терміном «бароко» визначають добу в літературі та мистецтві після Відродження.

Ця доба означає також *художній* напрям у літературі та мистецтві XVII-XVIII століть, що займає важливе місце в європейській культурі (бароко панувало в усій Європі). Слово «бароко» є показником стилю в мистецтві та літературі.

Особливості бароко як художнього напрямку

1 Зображення світу в культурній парадигмі бароко. Світ у культурі бароко відображено у всій його складній єдності, багатогранності проявів, безмежності, мінливості.

Митці бароко намагалися відобразити природні стихії, навколишнє середовище, оточення людини — усе, що складає великий і непростий для розуміння Всесвіт.

Велику роль приділяли інтуїції, безпосередньому відчуттю. У культурі бароко поєднано уявлення про світ, який містить різні суперечливі явища та боротьбу протилежних сил — світла і темряви, добра і зла, життя і смерті, Бога і Диявола.

Крім того, в естетиці бароко превалює інтерес не тільки до досконалих проявів буття, а і дисгармонійного, фантастичного, гротескного, інколи потворного.

2 Місце людини в мистецтві бароко. Особистість у мистецтві бароко уособлює складну й багатопланову особу. Їй притаманна суперечливість і напруженість духовного буття, інтенсивність емоцій і пристрастей.

Людина в мистецтві бароко стурбована внутрішніми конфліктами, які вона інколи не здатна вирішити і гостро це відчуває.

Барокові **течії** в літературі:

- концептизм в Іспанії;
- маньєризм в Італії та інших країнах;
- преціозна література у Франції;
- гонгоризм в Іспанії;
- марінізм в Італії;
- «метафізична поезія» в Англії та ін.

Жанрова система бароко складається з *філософської поеми*, яка відображує безмежність світу, місце людини в ньому.

Як зазначала О. М. Ніколенко, «у поемі «Втрачений рай» Дж. Мільтона англійська буржуазна революція представлена у космічному аспекті, розглядається як вияв одвічної боротьби добра і зла» [22, с. 36-40].

Роман втілює примхи долі, динамізм світу і людського життя.

В епоху Просвітництва розповсюджений ідейно-культурний рух, який охопив усі країни Європи і проявився в різних видах мистецтва, у тому числі й літературі.

Велику увагу в епоху Просвітництва приділено *проблемі людини* та її внутрішньої, духовної природи. Просвітителі виявили риси, які з'явилися в людини під впливом цивілізації, і зробили висновок, що від народження всі люди рівні й добрі, а літературу і мистецтво трактували як засоби поширення ідей, здатних змінити світ і людину, що набувало *філософського спрямування й дидактизму*.

Основні ідеї Просвітництва:

- культ розуму й науки;
- поєднання розуму і природи;
- проголошення «царства розуму»;
- визнання великої виховної ролі мистецтва в суспільстві.

У XVIII столітті паралельно існували три основні художні напрями — просвітницький класицизм, просвітницький реалізм і сентименталізм.

Жанри просвітницького класицизму:

- філософський роман;
- філософська повість;
- поема (епічна, філософська та ін.);
- ода (політична та філософська);
- трагедія;
- сатира;
- епіграма.

Реалістичні жанри:

— роман (авантюрно-пригодницький, сімейно-побутовий, сатиричний, психологічний та ін.);

— повість (соціально-побутова, соціально-філософська, морально-психологічна);

— сатиричні жанри (памфлет, епіграма, сатирична казка тощо);

— драма («міщанська», морально-філософська, сатирична та ін.);

— трагедія;

— комедія;

— ліричні жанри.

Теоретичні роботи філософів, теоретиків літератури і мистецтва, письменників розвивали жанри в літературі Просвітництва. Для цієї доби характерна кардинальна перебудова жанрової системи в європейських літературах, продовжувана в ХІХ столітті. Жанри тісно взаємодіяли між собою, створюючи нові жанри.

Завдання для самостійної роботи

- 1 Бароко як доба і художній напрям.
- 2 Барокові жанри та їхні представники.
- 3 Основні художні напрями Просвітництва.
- 4 Актуальні жанри доби, їхня роль у розповсюдженні просвітницьких ідей.
- 5 Розвиток естетико-теоретичної думки в епоху Просвітництва.
- 6 Синтетизм бароко.
- 7 Пафос мистецтва бароко.
- 8 Бароко в Україні.
- 9 Охарактеризуйте розвиток естетико-теоретичної думки в добу Просвітництва.
- 10 Охарактеризуйте розвиток естетико-теоретичної думки в добу Бароко.

Лекція 6

Жанрова система романтизму

План

- 6.1 Визначальні ознаки романтичного світосприймання.
- 6.2 Зміна жанрової системи в епоху романтизму.
- 6.3 Домінантна роль лірики в романтичній літературі. Особливості ліричних жанрів.
- 6.4 Розвиток синтетичних жанрів (поема та її різновиди, романні форми, повість-казка та ін.).
- 6.5 Використання жанрів народної традиції у творчості романтиків.
- 6.6 Національні варіанти романтизму та їхня жанрова особливість. Модифікації жанрів письменниками-романтиками.

У перші два десятиліття XIX століття в країнах Європи набуває розвитку *романтизм*, який був реакцією прогресивних сил європейського суспільства на результати французької революції 1789 року. Як слушно зазначили Д. С. Наливайко, К. О. Шахова, «в основі романтизму — глибинний і потужний духовний рух, спільні світоглядні структури, принципи й моделі мислення, які поширювалися на різні сфери духовно-практичної діяльності людини» [22, с. 10].

Конфлікт особистості зі своїм середовищем рухав сюжет більшості романтичних творів.

На формування ідейно-естетичних поглядів представників романтизму вплинули події Французької революції. Письменники підтримали революційні ідеї, але згодом розчарувалися в жахливих наслідках революційних зрушень. Спричинені Французькою революцією визвольні рухи висунули в Англії, а також у багатьох країнах Європи на порядок денний поняття «нація», яке розвивалося паралельно з поняттям

«народ». Проблема народності була актуальною, наприклад, не тільки для англійського романтизму, але і романтичного напрямку в Німеччині. Розвиваючись у руслі загальноєвропейського напрямку, уже на ранньому етапі європейського романтизму виявилася його національна специфіка, що полягала в активному засвоєнні традицій народних жанрів і створенні на їхній основі оригінальних авторських творів. Нове розуміння категорій «нація», «народ» і «народність» дало можливість митцям переосмислити національну історію, звернутися до народних жанрів, які, на думку романтиків, закарбували не тільки історичні події, але й сам дух і моральні засади національного буття.

Перехід до індивідуально-авторського типу творчості у зв'язку з формуванням романтизму на межі XVIII-XIX століть зумовив посилення значення категорії «ліричний герой», що стає вираженням суб'єктивного змісту ліричних жанрів. Наповнення цієї категорії психологізмом, філософськими пошуками, авторськими емоціями сприяло розширенню жанрової матриці традиційних жанрів (балади, казки та ін.), формуванню нових жанрових структур. У ліричних і ліро-епічних жанрах використовують такі засоби створення образу ліричного героя: власне текстові (тропи, поетичний синтаксис, композиційні й сюжетні рішення та ін.), позатекстові (комплекс пов'язаних із образом ліричного героя тем, мотивів, символів, циклів тощо). Категорію «ліричний герой» у творчості митців розглянуто як персоніфіковану форму втілення жанрового змісту, тому для його характеристики важливими є насамперед психологічні параметри (внутрішній стан, сприйняття світу, природи тощо). Орієнтовані на народні традиції, жанри романтизму поєднують традиційні й авторські структури (сюжети, мотиви, символи тощо). Тому в ліричних і ліро-епічних жанрах значну увагу приділено проблемам взаємодії фольклорних і літературних, християнських і язичницьких компонентів, а також міфологізації та міфотворчості митців.

Жанри романтизму мали синтетичний і синкретичний характер, у них виявилася взаємодія язичницьких і християнських елементів, філософії і літератури, традиції і авторської свідомості. Легенді як жанру народної традиції притаманна ідея космізму, а також протиставлення раціонального та ірраціонального, акцентований інтерес до історії. Естетиці англійського романтизму цілком відповідала легенда з переважанням елементів чудесного, фантастичного. Домінування історичних і фантастичних елементів у легендах імпонувало світовідчуттю романтиків, для яких пріоритетами в художній творчості були історизм як відображення народності та космізм як протиставлення раціональному.

Особливості романтичного світосприймання:

- визволення від літературних норм і канонів;
- зміна ставлення до людини;
- зміна ставлення до світу;
- роль природи як органічної частини світового буття;
- роль народу і народної творчості;
- нове трактування мистецтва й призначення митця.

Жанрова система романтизму:

- любовна лірика;
- медитативна лірика;
- громадянська лірика;
- філософська лірика;
- поема та її різновиди, романні форми, повість-казка та ін.;
- роман (історичний роман).

Завдання для самостійної роботи

1 Зміна в художніх системах ХІХ століття, переформатування мистецтва. «Романтична революція» (Д. Чижевський).

2 Особливості романтичної картини світу. Орієнтація на «вільного митця» і «вільне слово» (М. Зеров).

3 Виникнення романтичного напрямку в літературі.

4 Кардинальна жанрова перебудова в епоху романтизму. «Вільна» структура жанрів.

5 Домінування лірики в романтичній літературі. Особливості ліричних жанрів. Вплив лірики на інші роди та жанри, їхня ліризація.

6 Розроблення синтетичних жанрів (поема та її різновиди, романні форми, повість-казка та ін.).

7 Жанри усної народної традиції у творчості романтиків.

8 Національні варіанти романтизму та їхня жанрова своєрідність. Жанрові відкриття письменників-романтиків.

9 Особливості історичного роману (В. Скотт).

10 Жанрові трансформації у творах романтиків.

Лекція 7

Жанрова система реалізму XIX століття

План

7.1 Реалізм та історія його виникнення. Переорієнтація мистецтва, особливості жанрової перебудови.

7.2 Різні трактування реалізму в науці. Особливості реалізму як типу художньої творчості.

7.3 Жанрова система реалізму XIX століття. Зрушення жанрових норм. Превалювання прозових жанрів: роман, повість, оповідання, нарис.

7.4 Національні варіанти реалізму в європейській літературі, особливі риси їхніх жанрових систем.

Наприкінці XVIII століття і протягом усього XIX століття здійснюється глобальна перебудова мистецтва та літератури, що відбулася у всіх сферах літературного процесу, у тому числі жанрів і стилів.

Теоретичні підвалини реалізму відображені у творах Стендаля, О. де Бальзака та ін. У трактаті «Расін і Шекспір» Стендаль критикує естетичну систему класициста Ж. Расіна і ставить В. Шекспіра взірцем у способі вивчення явищ.

Типологічні риси реалізму:

- тяжіння до достовірності, об'єктивності;
- наявність діалектичного зв'язку між закономірно-загальним та індивідуально-особливим;
- заперечення канонічності;
- звільнення від розмежування явищ на «естетичні» і «неестетичні», нове трактування естетичного;
- акцент на пізнаванні (зв'язки з природознавством, історією, соціологією, психологією), література як наука;
- аналітичний погляд на дійсність, відтворення світу як складної єдності;
- зображення повсякденного життя в історичному розвитку;
- центральною проблемою є взаємодія людини і середовища;
- відтворення типових характерів за типових обставин;
- переакцентування уваги на соціальну сферу;
- превалювання епічного начала;
- психологізація як засіб відображення предметно-емоційного світу (портрет, інтер'єр, пейзаж тощо), трансформація соціального в психологічне.

Реалізм пов'язаний із конкретикою життя, його різними формами та відносинами. Для цього наряду притаманно тяжіння до наслідування життя, природі (у широкому значенні), а саме імплементації міметичних засобів письма (відображення життя у формах самого життя).

Основні риси жанрової системи реалізму XIX століття:

- розвиток прозових оповідань, а саме роману, повісті;
- відкидання будь-яких канонів;
- активне взаємопроникнення різних жанрів, що призводить до їхньої неоднозначності;
- жанри мають критичний і філософсько-аналітичний характер.

Задля всебічного охоплення дійсності в жанровій системі реалізму спостерігається тенденція до циклізації творів.

Жанрові структури виступають «енциклопедією життя», охоплюючи всі його шари й прошарки, відображують різні зв'язки, соціальні типи й умови (епопея, романи-епопеї).

Завдання для самостійної роботи

- 1 Перебудова в художніх системах XIX століття, переорієнтація мистецтва, жанрова перебудова.
- 2 Поняття про реалізм та історія його формування.
- 3 Різні підходи до трактування реалізму в науці.
- 4 Особливості реалізму як типу творчості.
- 5 Реалізм – художня течія XIX століття, його характерні ознаки.
- 6 Зв'язок і значна відмінність класичного реалізму XIX століття від ренесансного та просвітницького реалізму.
- 7 Реалізм і романтизм.
- 8 Жанрова система реалізму XIX століття. Актуалізація нових «вільних» структур. Зміна жанрових догм. Мінливість жанрових структур.
- 9 Перевага прозових жанрів: роман, повість, оповідання, нарис.
- 10 Національні варіанти реалізму у європейській літературі, особливість їхніх жанрових систем.

Лекція 8

Теорія та історія роману. Роман у літературі XIX століття

План

8.1 Різні тлумачення поняття «роман» у літературознавстві. Romance і novel.

8.2 Етапи розвитку роману.

8.3 Пізньоантичний, середньовічний роман, їхні типологічні ознаки.

«Роман» походить від назви романської мови (romanus). Хоча перші зразки роману мають походження з доби античності (пізній еллінізм), самого слова «роман» тоді ще не існувало. Спочатку як «роман» розуміли будь-які твори, написані романською (французькою, італійською, іспанською, португальською та ін.), а не латинською мовою. Ідеться про Середньовіччя, коли виникли «Роман про Олександра», «Роман про Троя», «Роман про Енея». Поступово словом «роман» почали визначати епічні твори значного обсягу різної тематики та побудови.

У «Лекціях з естетики» Г. В. Ф. Гегеля знаходимо засади вивчення жанру роману. Гегель акцентує на принципових для роману ключових моментах:

- широка панорама зображення життя;
- наявність конфлікту «поезії серця з прозою житейських стосунків»;
- велике значення категорії особистості для визначення роману, спосіб розгортання особливостей характерів;
- типологічні зв'язки роману з епосом – їхні спільність і відмінності.

Жанрові особливості середньовічного роману:

- зосередження митців на зображенні індивідуальної долі;

- домінуюче положення кохання в переживаннях героїв;
- піднесений характер цього почуття;
- превалювання особистісного начала;
- трагічний характер почуття кохання формує колізії роману.

У добу бароко роман отримає новий поштовх для свого розвитку:

- структура роману набуває розгорнутості в часі й просторі;
- простежується різка та швидка зміна хронотопів і подій;
- поглиблення зображення психологічного стану людини, що позначається на структурних особливостях роману;
- поєднання ірреального, фантастичного, потойбічного в сюжеті роману.

Особливості роману доби Просвітництва:

- наближення дійсності до людини;
- роман збільшує коло героїв із різних соціальних шарів, зазвичай третього стану, триває демократизація жанру, його наближення до широкої публіки;
- співведнесеність героїв зі своїми часом, дійсністю, простором;
- превалювання в романах життєвого змісту, особливе романний світогляд – бачення справжнього, дійсного.

Яскравим представником жанрової палітри доби романтизму був історичний роман – різновид жанру роману, побудований на історичному сюжеті епічний твір, який у художній формі відображує якусь епоху, певний період історії.

Риси історичного роману:

- поєднання історичних фактів із вигадкою та історичних осіб із вигаданими;
- вимисел використано в часових межах зображуваної епохи;
- історизм як засіб відтворення духу історії, розкриття характерів персонажів у певну історичну добу.

Характерні ознаки реалістичного роману:

- орієнтація на сучасність суспільну, сучасність в її реальних суперечностях і різних зв'язках;
- герої роману — пересічні, звичайні, яких ми щоденно зустрічаємо в житті, з їхніми буденними пригодами;
- аналітичний підхід до внутрішнього світу особистості;
- зміна хронотопу;
- зіткнення героя з суспільством, складні взаємодії з ним є основним конфліктом роману;
- відтворення соціальних типів епохи (лихвар, люди міського дна, дворяни, студенти та ін.).

Завдання для самостійної роботи

- 1 Різні підходи до трактування поняття «роман» у літературознавстві.
- 2 Romance і novel.
- 3 Епос і роман. Теоретичні дискурси роману.
- 4 Проблема генези роману. Основні етапи його розвитку.
- 5 Пізньоантичний, середньовічний роман. Їхні типологія і поетика.
- 6 Формування новочасного роману, його особливості.
- 7 Роман як основний жанр у літературі ХІХ століття. Історія, типологія і поетика реалістичного роману.
- 8 Жанрові та художні відкриття авторів у різних національних літературах. Вплив роману на інші жанри (романізація жанрів).
- 9 Різні підходи до класифікації жанрових різновидів новочасного роману.
- 10 Особливості філософського роману.

ТЕМИ РЕФЕРАТИВ І ДОПОВІДЕЙ

- 1 Література як вид словесного мистецтва.
- 2 Література як система.
- 3 Текст і універсальні текстові категорії.
- 4 Літературний твір як естетичне ціле.
- 5 Специфіка літературної комунікації.
- 6 Категорія автора в літературі.
- 7 Теорія автора в літературознавстві ХХ століття (Р. Барт).
- 8 Поняття про суб'єктну організацію твору: відносини між автором-творцем і суб'єктом мови у творі.
- 9 Проблема традиції в історичній поетиці.
- 10 Категорія «внутрішньої форми» у роботах О. О. Потебні.
- 11 Проблема діалогізму в літературі.
- 12 Структура художнього тексту.
- 13 Родовий розподіл художньої літератури.
- 14 Теоретична модель жанру. Структура жанру.
- 15 Композиційна єдність твору.
- 16 Основні параметри художнього простору.
- 17 Сюжетно-фабульний рівень художнього тексту. Структура і функції сюжету.
- 18 Художній простір і час.
- 19 Виразні засоби поетичної мови.
- 20 Структура художнього образу.
- 21 Поняття про стиль: функції стилю, його носії і категорії.
- 22 Типи оповідання в українській прозі.
- 23 Поняття про літературні напрями. Їхня внутрішня структура і місце в літературному процесі.
- 24 Структурний аналіз художнього тексту.

- 25 Декодування тексту: загальні підходи.
- 26 Інтертекстуальність літературного твору.
- 27 Художній дискурс.
- 28 Літературознавчі школи ХХ століття.
- 29 Склад літературознавства як науки. Антична концепція мистецтва.
- 30 Концепція мистецтва як символу.
- 31 Романтична концепція мистецтва.
- 32 Академічні школи літературознавства.
- 33 Основні літературознавські школи ХХ століття. Формалізм. Структуралізм.
- 34 Художній образ.
- 35 Художня реальність. Первинна і вторинна умовність.
- 36 Тематика, проблематика.
- 37 Види пафосу.
- 38 Склад художньої форми.
- 39 Світ літературного твору. Основні компоненти.
- 40 Персонаж і засоби створення його образу.
- 41 Жанри літератури.
- 42 Зміна культурної парадигми на межі ХІХ-ХХ століть. Нове розуміння особистості та ролі митця. Розмаїття літературних явищ.
- 43 Жанрова перебудова в літературі. Дія протилежних тенденцій: від синтезування жанрів і жанрових різновидів до їх виокремлення, створення нових жанрових форм.
- 44 Нівеляція традиційних жанрів і нове структурування лірики. Жанрові відкриття поетів-модерністів і авангардистів.
- 45 Основні тенденції розвитку драматургії кінця ХІХ – ХХ століття. «Нова драма». Подальший розвиток драматичних жанрів. «Епічний театр» Б. Брехта.

46 Різновиди епічної драми – драма-парабола, драма-концепція, драма-хроніка та ін. Особливості розвитку драматургії у другій половині ХХ століття (М. Фріш, Е. Йонеско). «Драма абсурду».

47 Нові тенденції в розвитку прозових жанрів. Роман ХХ століття: його характерні особливості та жанрові різновиди (роман-міф, роман-притча, роман-есе, роман-«одісея», роман-суб'єктивна епопея, роман-антиутопія, роман-розслідування, роман-біографія, роман-репортаж та ін.). «Новий роман» («антироман»).

48 Постмодернізм і його вплив на розвиток літературних жанрів. «Світ як текст» і «текст як світ» у творах постмодернізму. Постмодерна концепція людини. Нові стосунки між автором і текстом, часопростором, персонажами, читачами. Постмодерний роман. Оновлення жанрів лірики в епоху постмодернізму. Новітня драматургія.

49 Жанри в сучасному літературному процесі.

50 Особливості жанрової системи авангардизму.

51 Міфологізм і неоміфологізм як найважливіші категорії в поезиці літератури ХХ століття.

52 Поняття про стиль. Його трактування в різних науках: мовознавстві, мистецтвознавстві, літературознавстві. Проміжне становище літературознавчої теорії стилю.

53 Історія вивчення поняття «стиль» у літературознавстві.

54 Стилістика як наука про стиль. Її видатні представники. Сучасні дослідження теорії стилю.

55 Актуальні проблеми стилістики. Стилі «загальні» та індивідуальні.

56 Поняття про стильову константу, стильову доміную.

57 Морфологія стилю.

58 Проблеми стильового аналізу.

59 Стиль і його структура.

60 Поняття про стиль.

- 61 Особливості індивідуального стилю автора.
- 62 Стили в літературному процесі. Зв'язок поняття «стиль» з іншими історико-типологічними категоріями: напрям, течія, школа. Стиль і тип творчості.
- 63 Стили-канони ранніх епох.
- 64 Роль риторики. Стили «риторичних епох», їхній нормативний характер.
- 65 Підпорядкованість індивідуальних стилів «загальним» у риторичні епохи.
- 66 Традиції і новаторство в індивідуальному стилі митця.
- 67 Індивідуальні стилі на різних етапах розвитку літератури. Загальнолюдське, національне та індивідуальне у стилі письменника.
- 68 Пов'язаність індивідуального стилю митця з його світоглядом, змістом і формою творів. Змінність індивідуальних стилів.
- 69 Поняття про індивідуальний стиль у літературознавстві.
- 70 Письменник (автор) як продукт соціально-культурного розвитку.
- 71 Теорія автора в літературознавстві ХХ століття (Б. О. Корман, Р. Барт).
- 72 Категорія автора в літературі.
- 73 Роль стилю у формуванні цілісної структури літературного твору. Складники стилю літературного твору.
- 74 Поєднання у стилі літературного твору «загальних» та індивідуальних стилів.
- 75 Стильові норми й доміанти твору (у системах жанрів і «загальних» стилів).
- 76 Взаємопов'язаність стилів і жанрів. Змінність співвідношення між ними на різних етапах літературного процесу.
- 77 «Загальні» стилі та їхні жанрові системи.
- 78 Особливості стилю ліричних творів.
- 79 Особливості стилю епічних творів.
- 80 Особливості стилю драматичних творів.

81 Поділ стилів на «високі», «середні» й «низькі», закріпленість за ними жанрів у поетиках «риторичних» епох.

82 Співвідношення стилів і жанрів у літературі XIX-XX століть. Трансформації жанрових структур у різних стилях.

83 Стили та жанри в національних літературах. Відмінності й трансформації жанрів і стилів у художніх системах національних літератур.

84 Своєрідність жанрово-стильових систем в українській літературі.

85 Модифікації жанрових структур у різних стилях.

86 Своєрідність жанрово-стильових систем у німецькій літературі.

87 Своєрідність жанрово-стильових систем у французькій літературі.

Тестові запитання

1 Теорія літератури вивчає:

- а) природу, специфіку, загальні закономірності розвитку художньої літератури;
- б) літературний процес;
- в) історію розвитку та нагромадження знань з основних літературознавчих дисциплін;
- г) тлумачення художніх текстів.

2 Палеографія вивчає:

- а) зміни та поправки автора до художніх текстів;
- б) писемні знаки, особливості написання літер у різні періоди розвитку мови;
- в) літературні джерела;
- г) художню літературу в історичному аспекті.

- 3 Вивчення давніх і середньовічних літератур неможливо здійснити:
- а) без знання палеографії;
 - б) бібліографії;
 - в) історіографії;
 - г) історії.
- 4 «Поетика» Арістотеля є першим в історії твором, що узагальнив:
- а) естетичні знання античного світу;
 - б) естетичні знання лише стародавньої Греції;
 - в) естетичні знання пізньоелінської доби;
 - г) естетичні знання стародавнього Єгипту.
- 5 Термін «література» в буквальному розумінні означає:
- а) писемність;
 - б) знання;
 - в) сума написаного;
 - г) мистецтво слова.
- 6 Сьогодні термін «література» асоціюється:
- а) з сумою всього написаного;
 - б) писемністю;
 - в) мистецтвом слова;
 - г) створенням нової реальності.
- 7 Об'єктивною реальністю художньої літератури є:
- а) письменник;
 - б) твір;
 - в) слово;
 - г) речення.
- 8 Естетична функція твору:
- а) твір дає ідеал, завдяки якому гартується характер читача;

- б) твір дає інтелектуально-емоційне задоволення, збуджує уяву, спонукає до емпатії (співпереживання);
- в) твір дає суму знань про природу і світ;
- г) твір дає змогу пізнати точні науки.

9 Емоційна функція літератури:

- а) вживання художніх образів;
- б) оцінювання філософії, політики, моралі, доби;
- в) засвоєння закономірностей розвитку природи й суспільства;
- г) здатність письменника впливати на чуттєвий світ, отримувати естетичну насолоду від пережитого.

10 Образ це:

- а) загальна картина людського життя;
- б) конкретна і водночас узагальнена картина людського життя, що створена за допомогою вимислу й має естетичне значення;
- в) загальна картина людського життя, створена за допомогою реальності;
- г) загальна картина людського життя, що створена за допомогою реальності й має політичне значення.

11 Художній образ – це:

- а) копія дійсності, вузькофактографічне її відтворення;
- б) конкретно-чуттєве зображення дійсності в усіх її подробицях;
- в) відображення дійсності у формі самої дійсності;
- г) спрощена картина людського життя.

12 Сюжет – це:

- а) система подій, що їх відтворено у художньому тексті, через які автор розкриває людські характери в певному часопросторі й зміст твору;
- б) композиція твору;
- в) фабула твору;
- г) зміст твору.

13 Фабула – це:

- а) короткий зміст подій, що відбуваються у художньому творі, поданий у нехронологічній послідовності;
- б) короткий зміст подій, що відбуваються у художньому творі, поданий у хронологічній послідовності;
- в) короткий зміст подій, що відбуваються у художньому творі не в хронологічній послідовності, а викладеній автором послідовності.
- г) розгорнутий зміст подій, що відбуваються у художньому творі, поданий у хронологічній послідовності.

14 Композиція – це:

- а) форма побудови художнього твору, яка знаходить свій вияв у смислосначному співвідношенні окремо взятих його частин;
- б) розміщення матеріалу в авторській послідовності;
- в) довільна побудова твору;
- г) система подій, що їх відтворено у художньому тексті.

15 В основі якого тропа завжди лежить елемент абсурдності:–

- а) літоти;
- б) гіперболи;
- в) метафори;
- г) синекдохи?

16 Зміст – це:

- а) дійсність без урахування світоглядних позицій, поставлених завдань, естетичних смаків;
- б) дійсність, відображена автором у відповідності зі своїми світоглядними позиціями, поставленими завданнями, естетичними смаками;
- в) вигадка, відображена автором у відповідності зі своїми світоглядними позиціями, поставленими завданнями, естетичними смаками;
- г) світ, створений на основі деформованого бачення дійсності.

17 Форма – це:

- а) сюжет твору;
- б) зміст твору;
- в) сукупність способів і засобів вираження змісту твору;
- г) композиція твору.

18 Естетична єдність великої групи письменників, які живуть у певну історичну добу, мають схожі творчі засади, близькість у світовідчутті й відтворенні дійсності, – це:

- а) школа;
- б) угруповання;
- в) течія;
- г) напрям.

19 Передумовою аналізу літературного твору є:

- а) його попереднє прочитання;
- б) конспектування;
- в) членування на окремі фрагменти;
- г) ознайомлення з науковою літературою про цей твір.

20 Дослідницька діяльність, безпосередньо пов'язана з тлумаченням змістового, смислового боку художнього тексту на різних його структурних рівнях, - це:

- а) аналіз;
- б) студіювання;
- в) інтерпретація;
- г) конспектування.

21 Синтетичне міжродове суміжне утворення, що має ознаки всіх трьох літературних родів, а також дотичних до них жанрів науки чи мистецтва, об'єднаних за певною ознакою, - це:

- а) метажанр;

- б) ліро-епос;
- в) мегажанр;
- г) жанровий різновид.

22 Різницю між художнім і науковим мисленням уперше окреслив:

- а) Платон;
- б) Арістотель;
- в) Горацій;
- г) Цицерон.

23 Художнє мислення письменника поєднує два начала:

- а) емоційне й вигадане;
- б) раціональне й чуттєве;
- в) ірраціональне й чуттєве;
- г) типове та емоційне.

24 У творах, що відносять до жанрів ліро-епосу, найчастіше пропоновано:

- а) ліричне та епічне начало;
- б) епічне і драматичне начало;
- в) ліричне і драматичне начало;
- г) трагічне і комічне начало.

25 Ідея є складником:

- а) змісту;
- б) форми;
- в) сюжету;
- г) композиції.

Список літератури

- 1 Антологія світової літературно-критичної думки ХХ ст. / за ред. М. Зубрицької. Львів: Літопис, 2001. 632 с.
- 2 Анненкова О. С. Англійська література вікторіанської епохи. Курс лекцій: навч. посіб. Київ, 2016. 168 с.
- 3 Блум Г. Західний канон: книги на тлі епох: пер. з англ. / за заг ред. Р. Семківа. Київ: Факт, 2007. 632 с.
- 4 Галич О. Теорія літератури. Київ, 2001. 489 с.
- 5 Давиденко Г. Й. Історія зарубіжної літератури ХVІІ – ХVІІІ ст.: навч. посіб. Київ: Центр учбової літератури, 2007. 292 с.
- 6 Давиденко Г. Й. Історія зарубіжної літератури ХІХ – початку ХХ ст.: навч. посіб. Київ: Центр учбової літератури, 2007. 400 с.
- 7 Девдюк І. В. Курс лекцій з історії англійської літератури (від давньої літератури до кінця ХVІІІ ст.). Івано-Франківськ: Видавець Кушнір Г. М., 2019. 92 с.
- 8 Зарубіжні письменники. Енциклопедичний довідник / [за ред. Н. Михальської та Б. Щавурського]. Тернопіль: Навчальна книга – Богдан, 2005. Т. 1, 2.
- 9 Літературознавчий словник-довідник. Київ, 2006. 864 с.
- 10 Денисова Т. Історія американської літератури ХХ століття: навч. посіб. Київ, 2002. 488 с.
- 11 Зарубіжна література ХХ ст.: посібник / за ред. О. М. Ніколенко, Т. М. Конєвої. Київ: Академія, 1998. 424 с.
- 12 Лексикон загального та порівняльного літературознавства / [за ред. А. Волкова], в. о. Буковинського центру гуманітарних досліджень. Чернівці: Золоті литаври, 2001. 636 с.
- 13 Література Англії ХХ століття: навч. посіб. / К. О. Шахова, Н. Ю. Жлуктенко, С. Д. Павличко та ін.; за ред. К. О. Шахової. Київ: Либідь, 1993. 400 с.

14 Літературознавство. Словник основних понять: пер. з нім. А. Цяпи. Тернопіль: Навчальна книга – Богдан, 2008. 280 с.

15 Літературознавча енциклопедія / авт.-уклад. Ю. І. Ковалів. Київ: ВЦ «Академія», 2007. 624 с.

16 Літературознавчий словник-довідник / Р. Т. Гром'як, Ю. І. Ковалів та ін. Київ: ВЦ «Академія», 1997. 752 с.

17 Михед Т. В., Якубіна Ю. В. Антична література. Греція. Рим. Хрестоматія. Київ, 2006. 952 с.

18 Моклиця М. Модернізм у творчості письменників ХХ ст. Ч. 2. Зарубіжна література. Луцьк: Вежа, 1999. 181 с.

19 Наливайко Д. С. Антологія зарубіжної поезії. Поезія другої половини – початку ХХ сторіччя. Київ: Навчальна книга, 2003. 320 с.

20 Наливайко Д. С., Шахова К. О. Зарубіжна література ХІХ сторіччя. Доба романтизму: підручник. Київ, 2001. 312 с.

21 Ніколенко О. М. Бароко. Класицизм. Просвітництво. Харків, 2003. 224 с.

22 Ніколенко О. М. Зарубіжна література ХІХ століття: підруч. для студ. закл. вищ. освіти. Київ: Грамота, 2018. 226 с.

23 Ніколенко О. М., Мацапура В. І. Літературні епохи, напрями, течії. Київ: Педагогічна преса, 2004. 228 с.

24 Помазан І. О. Історія зарубіжної літератури ХХ століття: підруч. для студ. гуманітар. ф-тів вищ. навч. закл. Харків: Вид-во НУА, 2016. 264 с.

25 Ткаченко А. Мистецтво слова. Вступ до літературознавства. Київ, 2003. 448 с.

26 Тверітінова Т. І. Історія зарубіжної літератури ХІХ століття. Доба реалізму: навч. посіб. для студ. Київ: Київ. ун-т ім. Б. Грінченка, 2020. 424 с.

27 Пашенко В. І., Пашенко Н. І. Антична література. Київ, 2001. 96 с.

28 Шалагінов Б. Б. Зарубіжна література: Від античності до початку XIX ст.: Іст.-естет. Нарис. Київ: Вид. дім «КМ Академія», 2004. 360 с.

29 Шаповалова М. С., Рубанова Г. Л., Моторний В. А. Історія зарубіжної літератури. Середні віки та Відродження: підруч. для студ. держ. ун-тів. Вид. 3-тє, перероб. і доп. Львів: Світ, 1993. 321 с.

Інформаційні ресурси в Інтернеті:

1 <http://metod.kart.edu.ua/>.

2 <http://ukrlib.com.ua>.

3 <http://ukrlit.kma.mk.ua>.

4 <http://www.lib.org.ua>.

5 <http://lib.meta.ua>.

6 <http://www.ukrlib.km.ru>.

7 <http://www.ukrcenler.com>.

8 <http://www.lib/ua-ru.net>.

9. <http://www.nbu.gov.ua>.

10 <http://www.intemet.net/lib>.

11 http://www.gumer.info/bibliotek_Buks/Literat/Tamar.

Глосарій

Алегорія – спосіб художнього зображення, побудований за принципом двоплановості: прихований зміст розкривається за допомогою асоціацій.

Алюзія (від лат. Alludo - натяк, жарт) — відсилання до іншого художнього тексту, історичного, побутового, біографічного або літературного факту, добре відомого, на думку автора, читачеві. Як і цитата, збагачує авторський текст смислами тексту-джерела, але, на відміну від цитати, лише натякає на джерело, тоді як цитата є більш-менш точним його фрагментом.

Архаїзми — функціонально-стилістичний пласт мови, слова чи граматичні форми, застарілі або вийшли з ужитку, тоді як позначувані предмет або явище зберігаються (очі, рескрипт).

Архетип – це образ, що містить найбільш стійкі і всюдисущі «схеми» або «формули» людської свідомості (образ блазня-трикстера, подвигу та ін.).

Архівознавство — допоміжна літературознавча дисципліна, яка займається розробленням методів збору, систематизації і зберігання документів, вивченням історії та організації архівної справи.

Байка – невеликий ліро-епічний твір алегоричного змісту, дидактичний, повчальний за спрямованістю.

Балада – невеликий поетичний твір таємничого, фантастичного, героїчного, історичного змісту.

Бібліографія — допоміжна літературознавча дисципліна, наука, що займається збором інформації про твір (автор, час написання і видання, кількість надрукованих примірників, ціна), реєстрацією всіх друкованих видань.

Варваризми — функціонально-стилістичний пласт мови, слова іншомовного походження, які носіями мови сприймаються як чужі, сторонні (гангстер).

Вираз — розкриття сутності явища через передавання враження від нього, емоційної реакції сприймання суб'єкта. Естетична функція вираження – «заразити» читача емоційним ставленням до художнього об'єкта.

Герменевтика (грец. *Hermeneutike* – роз'яснюю, коментую) — наука про мистецтво розуміння, принципи інтерпретації текстів (не тільки художніх). Термін пов'язаний з ім'ям бога Гермеса, який передавав і пояснював смертним волю богів.

Гіпербола — троп, заснований на застосуванні контрасту, художнє перебільшення тих чи інших властивостей зображуваного предмета (дуби-вельетні).

Джерелознавство — допоміжна літературознавча дисципліна, наука, що займається вивченням джерел теорії та історії літератури (незавершених, попередніх, первинних редакцій, чорнових матеріалів, записників, задумів та інших матеріалів)

Дискурс (від *discourse* – послідовний виклад; бесіда, розмова) — це, з одного боку, практика побудови тексту, процес створення, розгортання тексту в часі і просторі; з іншого — це процедура осмислення тексту в акті художньої комунікації, коли текст стає об'єктом читання. Поняття введено і обґрунтовано структуралістами і активно використовують постструктуралісти.

Діалектизми — функціонально-стилістичний пласт мови, територіально обмежена лексика, використовувана в місцевих говорах (хлопанци, парскать).

Драма – драматичний твір, у якому розкрито серйозні, моральні, філософські, соціально-психологічні проблеми.

Дума – невеликий поетичний твір патріотичного змісту.

Експліцитний автор — «фігура в тексті», виражений у тексті оповідач, автор, який веде розповідь від своєї особи, «фіктивний автор», виражений за допомогою займенників першої особи або як особливий образ-персонаж.

Експліцитний читач — слухач, який виражений у тексті як персонаж, той, до кого звертається оповідач.

Елегія – ліричний твір, у якому відображено сумні почуття.

Епітет — художнє, образне визначення предмета чи явища (золоте волосся).

Зображення – конкретизуюче втілення предметного, чуттєво сприйманого світу в обсязі, кольорі, звуці, пластиці. Словесне зображення ніколи не є фотографічною копією об'єкта, воно завжди більш-менш фрагментарне і хитке, передбачає активність уяви читача.

Імпersonальний наратор (нон-наратор) — безособовий оповідач, відсутний у тексті.

Імплицитний автор — образ автора, відтворений свідомістю читача, що не втілено в художньому творі.

Імплицитний читач — образ читача, сформований у свідомості реального автора, коли він подає читача, для якого пише твір і який може адекватно декодувати повідомлення автора, – «ідеальний» читач.

Індивідуальний образ – це образ, створений уявою художника і виражає міру його оригінальності .

Інтертекстуальність (inter — між і textum — зв'язок, тканину, текст) – 1) властивість, якої набувають два і більше тексти, пов'язані один з одним через механізм цитацій; 2) принцип побудови тексту, в основі якого лежить опосередкована цитацією зв'язок одного тексту з іншими.

Іронія – троп, заснований на застосуванні контрасту, що виражає насмішку, іносказання, коли слово або вислів набуває в контексті мови значення, протилежне буквальному сенсу (знуцання під маскою схвалення) (де вже нам, дурням!).

Історія літератури — основний розділ літературознавства, що вивчає історичний розвиток літератури в її зв'язку з розвитком людського суспільства і людської свідомості.

Казка — народно-поетичний або писемно-літературний твір про вигадані події, осіб, іноді за участю фантастичних сил. У народній творчості казка є одним з основних жанрів, де постає переважно як прозаїчний твір чарівного, авантюрного чи побутового характеру усного походження з настановою на вигадку.

Каламбур — ігровий мовний прийом, обігрування різних значень багатозначного слова або омонімів.

Канцеляризми — слова і звороти з офіційно-ділового мовлення, мовні штампи (справжнім засвідчую).

Катахреза — троп метафоричного ряду, метафора, яка не відчувається як прийом (занадто звична чи занадто незвична); поєднання в рамках одного мовного обороту слів, несумісних за значенням, але при цьому не є антонімами (ніжка стільця).

Комедія (від слова «комос» – «натовп, народ») – драматичний твір сатиричного характеру.

Лінгвістика (мовознавство) — наука про мову, об'єктом її є будова, функціонування та історичний розвиток мови, мова у всьому об'ємі його властивостей і функцій.

Літературна критика — основний розділ літературознавства, мистецтво оцінювати сучасний твір із позицій сучасного читача, розвитку і вимог суспільства.

Літературна мова — нормована, строго регламентована форма загальнонаціональної мови, що сприймається його носіями як зразкова і закріплена в словниках.

Літературознавство — сукупність наук, які вивчають мову в його естетичній функції (художнє висловлювання, художня література). Основні об'єкти літературознавства — генезис, історія, типологія, закономірності розвитку, структура творів, мова художньої літератури.

Літературно-художній текст — мовна грань літературного твору, носій художньої інформації, який, на відміну від інших знакових систем, у процесі художньої комунікації призводить не до втрати, а приросту сенсу.

Літота — троп, заснований на застосуванні контрасту, зворотний гіперболі, зменшення ознаки предмета (хлопчик-з-мізинчик).

Метафора – троп, перенесення властивостей одного предмета або явища на інший за принципом їх схожості.

Метонімія — троп, в основі якого лежить перенесення значення на основі суміжності.

Мистецтво – це художня творчість, специфічно творча діяльність, яка задовольняє естетичні потреби людей, те, що є її результатом (сукупність творів); це слово означає естетичну досконалість (красу) творів прикладних і витончених мистецтв.

Мімізис (від грец. Mimesis - відтворення) — категорія античної естетики, використовувана для характеристики основного принципу творчої діяльності художника (наслідування природі). Наслідування в широкому сенсі слова – це початковий і дуже поширений факт у житті будь-яких високоорганізованих істот – не тільки людини, але і тварин. На наслідуванні рухам, поведінці дорослих ґрунтується весь комплекс передавання досвіду від старших до молодших. Збереження і передавання досвіду, необхідного для життя роду, здійснюється багато в чому шляхом наслідування.

Міф (грец. mythos – слово, сказання) – словесний твір про походження світу і явищ природи, відображення прадавніх вірувань і уявлень народів.

Мова художньої літератури — форма національної мови, що включає всі явища загальнонаціональної мови і має естетичне значення; мова в ній є не тільки засобом, а й об'єктом зображення.

Нарататор — оповідна інстанція внутрішньотекстової комунікації, внутрішньотекстовий співрозмовник, адресат, відповідає за приймання повідомлення.

Наратологія — особлива літературознавча дисципліна зі своїми специфічними завданнями і способами їх вирішення, оформлена наприкінці 1960-х років у результаті перегляду структуралістської доктрини з позицій комунікативних уявлень про природу мистецтва.

Наратор – оповідач. Поняття наратора має суто формальний характер і категоріально протиставлений поняттю «конкретний», «реальний автор».

Образ – універсальна категорія естетики, художнє узагальнення, яке в особливій і чуттєвій формі розкриває суть зображеного. Образ є одночасно і об'єктом реальної ментальної дійсності, що поєднує в собі предметне і смислове.

Образ у психології – безпосереднє або опосередковане відображення реальності в формі цілісної невербальної структури. Мислення створює і сприймає образи мовою чуттєвого сприйняття.

Образ у філософії — «форма репрезентації чогось». У філософії образ має безліч окремих смислів залежно від особливостей того чи іншого філософського вчення.

Образ художній – одна з основних категорій естетики і літературознавства, яка характеризує специфічні співвідношення нехудожньої дійсності і мистецтва, процесу і результату художньої творчості як особливої сфери людської життєдіяльності. Це особлива, притаманна тільки мистецтву, форма узагальнення дійсності, що осягає сутність явищ у світлі естетичного ідеалу і виражена в індивідуальній конкретно-чуттєвій формі.

Ода – ліричний твір урочистого, піднесеного характеру, у якому висловлено почуття радості, тріумфу у зв'язку з важливою, визначною подією в житті країни, народу, людства.

Оповідач — основний і відносно найбільш близький автору суб'єкт мовлення і носій точки зору в літературному творі: той, хто повідомляє читачеві про події і вчинки персонажів, фіксує хід часу, зображує діючих

осіб і дії, аналізує внутрішній стан героя і мотиви його поведінки, характеризує його людський тип (душевний склад, темперамент, ставлення до моральних норм і т. п.), не будучи при цьому ані учасником подій, ані об'єктом зображення для будь-кого з персонажів. Специфіка оповідача одночасно у всеосяжному кругозорі (його межі збігаються з межами зображеного світу) і в адресуванні його промови в першу чергу читачеві, тобто спрямованості її саме за межі зображеного світу.

Палеографія — допоміжна літературознавча дисципліна, наука, що вивчає пам'ятники стародавньої писемності для встановлення місця і часу їх створення.

Повість — один із жанрових різновидів середньої епічної форми, для якого характерна така система константних структурних ознак: 1) у «події, про які ідеться» — домінування циклічної сюжетної схеми, ситуація випробування героя і вчинок як результат етичного вибору, принцип зворотної симетрії в розташуванні найважливіших подій; 2) структурі «події самої розповіді» — нерелектований характер, переважання тимчасової дистанції, оцінна спрямованість оповідання на етичну позицію героя і можливість авторитетної позиції, тенденція до переосмислення основних подій і надання цьому алегорично-узагальненого значення; 3) аспекті «зони побудови образу» героя — серйозність, нерівноцінність зображеного світу дійсності автора і читача і в той же час потенційна близькість кругозору дійової особи і оповідача; співвіднесення героя і його долі з відомими зразками поведінки в традиційних ситуаціях.

Поема — це значний ліро-епічний твір за обсягом, у якому вирішено серйозні, важливі проблеми філософського, морально-естетичного, соціально-психологічного, політичного плану тощо.

Поетика (від грец. «творче мистецтво») — одна з літературознавчих дисциплін, що вивчає з точки зору певної науково-методологічної позиції загальні, стійкі елементи, які, взаємодіючи, становлять художню

літературу, літературні жанри, окремі твори. Існує загальна (теоретична), історична поетика.

Поняття — одна з логічних форм мислення, вищий рівень узагальнення, характерний для словесно-логічного мислення. Знак (від грец. Semeion – знак) – матеріал, чуттєво сприйманий предмет (явище, подія, дія), який виступає в пізнанні і спілкуванні людей як представник деякого предмета чи предметів, властивості або відносини предметів і використовуваний для придбання, зберігання, перетворення і передавання повідомлень (інформації, знань) або компонентів повідомлень будь-якого роду.

Порівняння — зближення двох явищ для пояснення одного за допомогою іншого.

Реалізована метафора — троп метафоричного ряду, буквально розуміння значень слів, складових метафори (гаряче серце гасять пожежники).

Розгорнута метафора – троп метафоричного ряду, поширення метафоричного образу на кілька фраз або на все.

Сатира – вірш викривального, гострокритичного характеру, у якому яскраво, у декламаційній формі критиковані потворні явища суспільного життя, звичаї суспільства або пороки можновладців.

Семантика тексту (від грец. Semantikos – позначає) – смисловий бік тексту. Семантика тексту формується безпосереднім співвідношенням із реальною позамовною дійсністю, ситуативною прихильністю і незвідністю загального змісту тексту до значень його елементів.

Семіотика тексту (грец. Semeion — знак) — вивчення тексту як знакової системи.

Символ (грец. Symbolon – пізнавальна прикмета) – універсальна категорія мистецтва і культури в цілому, співвіднесена з категоріями художнього образу, з одного боку, і знака – з іншого. Це образ, взятий в аспекті своєї знаковості, і знак, наділений невичерпною багатозначністю образу.

Синекдоха — троп метонімічного ряду, метонімія, заснована на кількісних співвідношеннях.

Структура тексту (від лат. *Structura* – взаєморозташування і зв'язок складових частин, будова) – система відносин між елементами, що складають текст, і визначальними його особливостями.

Сюжет – художньо цілеспрямований ряд подій, ситуацій і колізій (вчинків, положень, у тому числі конфліктних, і станів героя) у світі персонажів; у їхній послідовності іноді розрізняють аспекти фабули (розташування елементів цього ряду в житті героя і значення їх для нього) і власне сюжет (розташування і значущість тих самих подій і ситуацій для автора і читача), але частіше повторювані (традиційні) елементи, тобто мотиви, і стійкі комплекси мотивів (сюжетні схеми).

Текст (лат. *Textus, textum* — тканина, сплетіння, з'єднання) — строго організована послідовність, з'єднання знаків, наділених смислом. У сучасній культурології текстами називають словесні і несловесні повідомлення (ритуал, музика, кінематограф, живопис і т. д.). З точки зору сучасної філософії і філології «немає нічого поза текстом» (Ж. Дерріда), а оскільки, як вважають структуралісти і постструктуралісти, усе знання людини про себе і навколишній світ укладено в слові, то можна говорити про текст культури і текст життя.

Текстологія — допоміжна літературознавча дисципліна, що вивчає способи і прийоми аналізу тексту, його критики, визначення автора безіменного тексту, що встановлює ступінь завершеності різних редакцій одного твору з метою запропонувати найбільш правильний, з авторської точки зору, текст видаваного твору.

Теорія літератури — основний розділ літературознавства, який вивчає сутність літератури як мистецтва слова, її специфіку і основні закономірності розвитку, а також розробляє способи пізнання художньої словесності.

Типовий образ — це образ, що вбирає в себе суттєві особливості конкретно-історичного соціуму; вищий прояв характерності; образ переростає часові межі, розкриваючи вічні властивості людської натури (образи Гамлета, Дон Кіхота, Фауста).

Трагедія – драматичний твір, основу сюжету якого становить яскравий конфлікт сильної особистості з непереборними, значними перешкодами, обставинами.

Троп — семантично двопланове вживання слова, у якому одночасно реалізовано два значення - пряме і переносне.

Умовність (вторинна) — принцип художньої образотворчості, заснований на свідомій деформації явищ і предметів дійсності з його зображенням у художньому творі.

Умовність (канонізована) — сукупність стійких прийомів, вираження естетичних уявлень про дійсність у мистецтві певної епохи або нації.

Умовність (первинна) — принцип художньої образотворчості, властивий усім творам мистецтва і виявлений в установці на правдоподібність.

Уявлення – процес уявного відтворення образів предметів і явищ, які нині не впливають на органи чуття людини. Поняття «уявлення» має два значення. Одне з них означає образ предмета або явища, сприймані раніше, але тепер не впливають на органи чуття. Друге значення цього терміна описує сам процес відтворення образів. Отже, уявлення – це образи предметів, сцен, подій, що виникають на основі їх пригадування або ж продуктивної уяви.

Філологія (від грец. «любов до слова») — сукупність гуманітарних дисциплін, які вивчають зафіксовану в словах духовну діяльність людини шляхом аналізу письмового тексту.

Хронотоп (від грец. Chronos – час, topos – місце) – часові і просторові уявлення, зафіксовані в мистецтві, що становлять єдність; найважливіший параметр художнього світу твору.

Словник філологів

Булахівський Леонід Арсєнійович — український мовознавець, член-кореспондент АН СРСР (з 1946), академік АН УРСР (з 1939), заслужений діяч науки УРСР (з 1941). Член Харківського історико-філологічного товариства. Автор праць із загального, українського і російського мовознавства, славістики, методики викладання мови тощо.

Гегель Георг Вільгєльм Фрідріх (1770-1831) — німецький філософ, один із творців німецької класичної філософії та філософії романтизму. Навчався в Тюбінгенському теологічному інституті (богословській семінарії) при Тюбінгенському університеті. Працював в освітніх установах Єни, Нюрнберга, Гейдельбергу, Берліну. Основні роботи «Наука логіки», «Філософія природи», «Філософія духу».

Женетт Жерар (фр. *Gérard Genette*) — французький літературознавець, один з основних представників структуралізму, один із засновників сучасної наратології, вивчення інтертекстуальності. Закінчив Вищу нормальну школу, працював у Сорбонні, потім викладав у Вищій практичній школі, Вищій школі суспільних наук. Основні роботи «Figures I-V» (1966-2002), «Introduction à l'architexte» (1979), «Nouveau discours du récit» (1983), «Métalepse» (2004).

Житецький Павло — один із основоположників українського мовознавства; йому належать глибокі дослідження з історії української мови, літератури і фольклору (писав українською мовою). «Нарис звукової історії малоруського наріччя» (1876) – це перша в українському мовознавстві велика праця з історії фонетики української мови, у якій поставлено і частково розв'язано ряд питань, зокрема про занепад редукованих «ъ» і «ь», звукову природу «ѣ» і перехід його в «і» тощо. У розвідці «Опис Пересопницького рукопису XVI ст.» (1876) Житецький розкрив мовні та палеографічні особливості пам'ятки і виявив у її тексті

багато рис живого народного мовлення, показавши її велике значення для вивчення історії української літературної мови.

Левін Гаррі (1912-1994) — американський літературний критик і літературознавець. Навчався і працював у Гарвардському університеті. Основні роботи «The Broken Column» (1931), «Symbolism and Fiction» (1956), «The Comedy of Errors» (1965).

Лінк Хannelоре — німецький філолог, фахівець у галузі наратології. Основні роботи «Rezeptionsforschung: E. Einf. in Methoden u. Probleme» (1976), «Abstraktion und Poesie im Werk des Novalis».

Наливайко Дмитро Сергійович — український літературознавець, фахівець із порівняльного дослідження світової й української літератури. Доктор філологічних наук, професор, дійсний член (академік) НАН України, завідувач відділу компаративістики Інституту літератури імені Тараса Шевченка НАН України. З 2013 року — почесний професор Києво-Могилянської академії. Автор робіт «Віктор Гюго. Життя і творчість», «Искусство: направления, течения, стили», «Спільність і своєрідність. Українська література і європейському контексті», «Козацька християнська республіка. Запорозька Січ в західноєвропейських літературних джерелах», «Зарубіжна література XIX ст. Доба романтизму».

Потебня Олександр Опанасович (22(10)09.1835–11.12(29.11).1891) — мовознавець і філософ, літературознавець, фольклорист та етнограф, представник психологічного напрямку в слов'янській філологічній науці. Доктор слов'яно-руської філології, професор (1874). Член-кореспондент Петербурзького АН (1875). Основна увага в його роботах сконцентрована на вивченні психологічних механізмів творчості; етапів її здійснення від виокремлення з дійсності комплексу явищ, фактів, споріднених або протилежних поглядам митця на світ, через входження об'єктивної інформації у свідомість, підсвідомість письменника до її реінкарнації в конкретно-чуттєву форму художнього образу й сприйняття реципієнтом,

який фактично є співавтором, бо відбирає з тексту суголосне власній психофізіології, перетворюючи його у свідомості. А оскільки автор і реципієнт є постійно внутрішньо змінними, що й зумовлює існування безкінечної кількості інтерпретацій тексту, то в кожен момент їхнього існування текст одночасно той самий і ні, що фактично є передбаченням основних відкриттів феноменології.

Чимало зробив О. О. Потебня і в царині українознавчих студій. Зокрема, велику увагу приділяв він вивченню української мови, оригінального українського фольклору, про що свідчать «Заметки о малорусском наречии» (1870), «Малорусская народная песня по списку XVI ст. Текст и примечания» (1877), «Объяснение малорусских и сродных песен» (перший том – «Веснянки», 1883; другий том – «Колядки», 1887). Редагував зібрання творів Г. Квітки-Основ'яненка в чотирьох томах (1887–1890), П. Гулак-Артемовського (1888), поетичну збірку І. Манжури «Степові думи та співи» (1889). Перекладав українським гекзаметром «Одіссею» Гомера. 1879 р. одержав золоту медаль за «Очерк звуковой истории малороссийского наречия», а в 1879 р. – золоту медаль за «Народні пісні Галицької та Угорської Русі» Я. Головацького.

Шеллінг Фрідріх Вільгельм Йозеф фон (1775-1854) — німецький філософ-романтик, представник ідеалізму. У 15 років вступив до Тюбінгенського університету з характеристикою «ingenium praesox» (нім. і лат. «Скоростиглий талант»). Тлумач Фіхте, автор робіт із натурфілософії. Основні роботи «Система трансцендентального ідеалізму» (1800), «Філософія міфології» (1821), «Філософія одкровення» (1842), «Філософія мистецтва» (вид. 1859).

Шерер Вільгельм (1841-1886) — німецький філолог, історик літератури. Професор Віденського, Страсбурзького, Берлінського університетів. Основні роботи «Geistliche Poeten der deutschen Kaiserzeit» (1874-1875), «Geschichte der deutschen Litteratur» (1880-1883), «Poetik» (1888).

В. Ф. Антонова

СВІТОВА ЛІТЕРАТУРА ЯК СТРАТЕГІЯ МИСТЕЦЬКОГО РОЗВИТКУ
НАЦІОНАЛЬНИХ ЛІТЕРАТУР

Конспект лекцій

Відповідальний за випуск Антонова В. Ф.

Редактор Ібрагімова Н. В.

Підписано до друку 27.11.2024 р.

Умовн. друк. арк. 3,75. Тираж . Замовлення № .

Видавець та виготовлювач Український державний університет
залізничного транспорту,
61050, Харків-50, майдан Фейєрбаха,7.

Свідоцтво суб'єкта видавничої справи ДК № 6100 від 21.03.2018 р.